

ΕΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕΤΑΣΥ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ ΚΑΙ ΕΥΝΕΡΓΑΣΙΑ
ΜΕ ΤΙΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ : ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ
ΕΥΝΕΠΕΙΕΣ

Γιάννα Μανιάτη-Γιώργος Μώκος
Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος

Το να προβεί κανείς, για μια ακόμη φορά στη διαπίστωση του ιδιαίτερα χαμηλού επιπέδου ανάπτυξης της ελληνικής βιβλιοθηκονομίας θα αποτελούσε μια απλή κοινοτοπία. Περισσότερο ενδιαφέρον έχει, ίσως, να επισημάνουμε, αρχίζοντας, μια βασική ιδιομορφία αυτής της υπανάπτυξης· το γεγονός δηλαδή ότι το επίπεδο ανάπτυξης των ελληνικών βιβλιοθηκών δε συμβιβάζεται με το γενικότερο επίπεδο ανάπτυξης της χώρας, ανάπτυξης οικονομικής και κοινωνικής, και το οποίο είναι, σαφώς, κατά πολύ ανώτερο. Αυτό που κυρίως υποδηλώνει μια τέτοια ιδιομορφία είναι μια χαρακτηριστική και έντονη αδιαφορία της ελληνικής κοινωνίας απέναντι στο θέμα βιβλίο, βιβλιοθήκη και πληροφορία.

Τα αίτια αυτής της πραγματικότητας υπήρξαν πολλά και βέβαια δεν είναι άσχετα με τα γενικότερα προβλήματα που επηρέασαν αρνητικά την εξέλιξη της νεοελληνικής κοινωνίας και οικονομίας. Τα αίτια αυτά είναι δύσκολο και οπωσδήποτε όχι αναγκαίο να αναφερθούν εδώ· εκείνο όμως που πρέπει, ήδη προκαταρκτικά, να επισημάνουμε είναι ο τρόπος με τον οποίο διαμορφώνεται σήμερα η πραγματικότητα στο χώρο των ελληνικών βιβλιοθηκών, τρόπος που χαρακτηρίζεται από απαράδεκτη άγνοια της υπεύθυνης πολιτικής και πνευματικής ηγεσίας του τόπου σχετικά με τη σημασία και το ρόλο που πρέπει να διαδραματίζει η βιβλιοθήκη ως όργανο εξυπηρέτησης της εκπαιδευτικής διαδικασίας, της επιστημονικής έρευνας και της πολιτιστικής πολιτικής. Ο τρόπος που αντιμετωπίζεται η βιβλιοθήκη στην Ελλάδα δείχνει ότι θεωρείται, το πολύ, χώρος που θα μπορούσε να βοηθήσει τόν Έλληνα να καλύψει κάποιο μέρος τού ελεύθερου χρόνου του.

Στα πλαίσια αυτά η πληροφόρηση, με την έννοια τού οργανωμένου συστήματος συγκέντρωσης, επεξεργασίας και εκμετάλλευσης της γνώσης και της πληροφορίας, αν και διεθνώς αποτέλεσε και αποτελεί το απαραίτητο υπόβαθρο κάθε "παραγωγικής" δραστηριότητας και, κατά συνέπεια, κυρίαρχο παράγοντα οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, στην Ελλάδα φαίνεται να απουσιάζει εντελώς.

Τα γεγονότα δεν είναι δυσερμήνευτα. Σε μια εποχή που η γνώση εξελίσσεται ραγδαία και που η ίδια αποτελεί το κλειδί οποιασδήποτε εξελικτικής διαδικασίας, η φροντίδα για το σωστό χειρισμό, τον έλεγχο και την αξιοποίησή της αποτελεί βασική μέριμνα των κοινωνιών που έχουν στα χέρια τους την ευθύνη της ανάπτυξης και προόδου τους. Από την άλλη πλευρά το γεγονός ότι μια τέτοια ανάγκη δεν έγινε μέχρι σήμερα αισθητή στην Ελλάδα είναι εύκολο να ερμηνευθεί, αν λάβει κανείς υπόψη του τον καθαρά περιφερειακό και εξαρτημένο χαρακτήρα ανάπτυξης και λειτουργίας της ελληνικής κοινωνίας και οικονομίας. Σε μια κοινωνία που δε ν π α ρ ά γ ε ι, αλλά αποκλειστικά ε ι σ ά γ ε ι γνώση και τεχνολογία, η συνείδηση της αναγκαιότητας συστηματικού ελέγχου και εκμετάλλευσης της γνώσης δεν παρουσιάζεται ιδιαίτερα εύκολη.

Απ' αυτή την άποψη η κατάσταση στην οποία βρίσκονται οι βιβλιο-

θήκες και η πληροφόρηση στη χώρα μας δίνει την εικόνα ενός χαρακτηριστικού φαύλου κύκλου, μια και η ανυπαρξία οργανωμένων βιβλιοθηκών οφείλεται στον περιφερειακό και εξαρτημένο χαρακτήρα της ελληνικής αναπτυξιακής προσπάθειας, ενώ από την άλλη η έδρα η έλλειψη μιας τέτοιας υποδομής στην πληροφόρηση αποτελεί ανασχετικό παράγοντα σε κάθε προσπάθεια αυτοδύναμης ανάπτυξης της χώρας.

Είναι, λοιπόν, φανερό ότι ένα από τα βασικά μέτρα που θα πρέπει να συνθέτουν κάθε ουσιαστική προσπάθεια διαφοροποίησης των δομών και των στόχων της ελληνικής κοινωνίας προς την κατεύθυνση μίας πραγματικά αυτοδύναμης ανάπτυξής της είναι και η εξασφάλιση ενός οργανωμένου συστήματος βιβλιοθηκών και πληροφόρησης.

Μια ορθή μεθοδολογικά και ουσιαστική προσπάθεια αντιμετώπισης του προβλήματος "βιβλιοθήκες" στην Ελλάδα θα απαιτούσε, σε πρώτη φάση, τον εντοπισμό και την καταγραφή των προβλημάτων που υπάρχουν καθώς και τη διακρίβωση της πραγματικής τους φύσης και έκτασης. Στην προσπάθεια να αναλυθεί μια μόνο από τις πλευρές του προβλήματος αυτού και να επισημανθεί ένα από τα αίτια για τα οποία ο χώρος αυτός αδυνατεί να διαδραματίσει το ρόλο του στα πλαίσια των διαδικασιών και μηχανισμών εξέλιξης της σημερινής ελληνικής πραγματικότητας αποβλέπει και η εισήγηση αυτή, θέμα της οποίας αποτελεί ο τρόπος με τον οποίο η βιβλιοθήκη εντάσσεται στα πλαίσια της ελληνικής κοινωνίας.

Ειδικότερα αυτό που ενδιαφέρει να αναλυθεί εδώ είναι ο βαθμός στον οποίο οι σημερινές ελληνικές βιβλιοθήκες έχουν πετύχει:

- α. να αποτελούν σ ύ σ τ η μ α εξυπηρέτησης των ποικίλων δραστηριοτήτων της ελληνικής κοινωνίας, και
- β. κατά πόσο έχουν πετύχει να ε ν τ α χ θ ο ύ ν στις κοινότητες (λαϊκές, εκπαιδευτικές, επιστημονικές κλπ.) που οφείλουν να εξυπηρετήσουν και να αποτελέσουν ζωντανό συστατικό στοιχείο των μηχανισμών τους.

Παρ'όλο που η παντελής σχεδόν έλλειψη των απαραίτητων έγκυρων στοιχείων δεν επιτρέπει μια επιστημονικά τεκμηριωμένη προσέγγιση του προβλήματος, ωστόσο το μέγεθος των προβλημάτων τα κάνει τόσο οφθαλμοφανή, ώστε ακόμη και η εμπειρική προσέγγιση στην οποία είμαστε υποχρεωμένοι να περιοριστούμε δε χάνει την εγκυρότητα και τη σημασία της.

Σ'ό,τι αφορά το πρώτο σκέλος του προβλήματος είναι πέρα από κάθε αμφισβήτηση ότι οι ελληνικές βιβλιοθήκες δεν έχουν καταφέρει μέχρι σήμερα να αναπτύξουν ούτε ένα στοιχειώδες επίπεδο συνεργασίας, ούτως ώστε να ξεπεράσουν το επίπεδο και τις περιορισμένες δυνατότητες εξυπηρέτησης τής μονάδας και να αποτελέσουν σύστημα δυνατοτήτων για την παροχή πληρέστερης και πιο αποτελεσματικής εξυπηρέτησης στο χώρο τους.

Αυτό οφείλεται, βέβαια, στο γεγονός ότι ουδέποτε η ελληνική Πολιτεία ενδιαφέρθηκε να διαμορφώσει μια ενιαία και συνολική αντίληψη της αναγκαιότητας και του ρόλου των βιβλιοθηκών για τη χώρα και, βέβαια, κατά συνέπεια, ουδέποτε σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε ένας συνολικός προγραμματισμός του θέματος, βασισμένος σε σαφή αντίληψη των αναγκών και μελετημένη επιλογή των στόχων που πρέπει να επιδιωχθούν.

Μ'αυτό τον τρόπο η ανάπτυξη των βιβλιοθηκών στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκε τυχαία, υπό την επίδραση διαφορετικών κάθε φορά συνθηκών και με στόχους που, βέβαια, δεν ξεπερνούσαν την εμβέλεια των δυνατοτήτων της κάθε συγκεκριμένης βιβλιοθήκης. Σ'αυτά τα πλαίσια οι ελληνικές βιβλιοθήκες αναπτύχθηκαν σαν μεμονωμένες νησίδες στον ελληνικό χώρο και ο βαθμός ανάπτυξής τους είναι άμεσα και καθοριστικά εξαρτημένος από το είδος και το επίπεδο των αναγκών που κλήθηκαν να ικανοποιήσουν στα περιορισμένα, γενικά, όρια του περιβάλλοντος όπου δημιουργήθηκαν και λειτουργούν.

Οπωσδήποτε οι ελληνικές βιβλιοθήκες δεν αποτέλεσαν, ποτέ μέχρι σήμερα, τα συστατικά στοιχεία ενός συνολικού μηχανισμού πληροφόρησης, ο οποίος ασκεί εθνικών διαστάσεων πολιτική, με τον τρόπο που κάνουν, για παράδειγμα, αυτή τη δουλειά τα επί μέρους σχολεία κατά την άσκηση της συνολικής εκπαιδευτικής πολιτικής. Συνοπτικά δοσμένες μερικές από τις πιο χαρακτηριστικές συνέπειες αυτής της πραγματικότητας είναι οι παρακάτω:

1. Η βιβλιοθήκη, ακόμη και αυτή που για τα ελληνικά δεδομένα θα μπορούσε να θεωρηθεί ικανοποιητικά οργανωμένη, εξυπηρετεί το κοινό της βασισμένη στις δικές της αποκλειστικά δυνατότητες, δυνατότητες, βέβαια, εξ αντικειμένου, σημαντικά περιορισμένες.
2. Το κοινό που εξυπηρετεί μια βιβλιοθήκη είναι, γενικά, το δικό της μόνο κοινό, ένα κοινό βέβαια σχετικά περιορισμένο.
3. Η δαπάνη που γίνεται για τη λειτουργία και τον εμπλουτισμό της βιβλιοθήκης δεν αξιοποιείται και συχνά δε δικαιώνεται, από τη στιγμή που αφορά και εξυπηρετεί ένα ιδιαίτερα περιορισμένο κοινό.
4. Ο χρήστης είναι υποχρεωμένος να αρκασθεί στην εξυπηρέτηση που του προσφέρει το γενικά περιορισμένο υλικό της δικής του βιβλιοθήκης και, κατά συνέπεια, τη βιβλιοθήκη αυτή και τις βιβλιοθήκες γενικότερα γνωρίζει και θεωρεί ως παθητικές αποθήκες ενός συγκεκριμένου όγκου πληροφοριών και όχι, όπως θα έπρεπε, ως δυναμικά όργανα ευρύτερης υποστήριξης της εργασίας και των σχετικών ζητήσεών του.
5. Οι περιορισμένοι οικονομικοί πόροι που διατίθενται για τις ελληνικές βιβλιοθήκες, σε συνδυασμό με την αδυναμία τους να λειτουργήσουν ως σύστημα, μειώνουν σημαντικά τις δυνατότητές τους για πρόσβαση στις διεθνείς πηγές της επιστημονικής πληροφόρησης. Αναφέρεται χαρακτηριστικά εδώ ότι η έλλειψη ενός κάποιου συντονισμού των αγορών από το εξωτερικό μειώνει σημαντικά τις δυνατότητες ικανοποιητικής κάλυψης των διεθνών επιστημονικών δημοσιευμάτων.
6. Από την άλλη πλευρά η έλλειψη συνεργασίας των βιβλιοθηκών στον τομέα των μεθόδων επιστημονικής επεξεργασίας και οργάνωσης του υλικού και των υπηρεσιών τους, σε συνδυασμό και με την απουσία βιβλιοθηκονομικής εκπαίδευσης, ως πριν από λίγα χρόνια, από τη χώρα μας, έχει στερήσει μέχρι τώρα την ελληνική βιβλιοθηκονομική πραγματικότητα από τα απαραίτητα επιστημονικά εργαλεία δουλειάς. Δεν έχει επιτρέψει, παράλληλα, τον αναγκαίο βαθμό ομοιομορφίας στην εκτέλεση της εργασίας και απαιτεί, ακόμη και σήμερα, τον επαναλαμβανόμενο μόχθο πολλών ανθρώπων για την εκτέλεση της ίδιας εργασίας, εργασίας που θα μπορούσε, απλούστατα, να οργανωθεί και να εκτελεσθεί κεντρικά. Η πραγματικότητα αυτή, σε συνδυασμό και με το ολιγάριθμο του προσωπικού των ελληνικών βιβλιοθηκών, έχει ως αποτέλεσμα την τελεμάτωση της εργασίας, των φιλοδοξιών και των προσπειλών του Έλληνα βιβλιοθηκάρου, που μόνος και αβοήθητος προσπαθεί να ανταποκριθεί σε εργασίες ρουτίνας, που μόνο πριν από 50 χρόνια θα μπορούσαν να θεωρηθούν εργασία του ατομικού βιβλιοθηκάρου. Κατ' αυτό τον τρόπο δεν έχει τη δυνατότητα να ανταποκριθεί στις πιο εξειδικευμένες απαιτήσεις που προβάλλει μια βιβλιοθήκη, η οποία φιλοδοξεί να λειτουργήσει δυναμικά μέσα στις σημερινές συνθήκες εξέλιξης και αξιοποίησης της γνώσης και της πληροφορίας.

Είναι, πιστεύουμε, φανερό από τη σύντομη ανάλυση που προηγήθηκε ότι, σήμερα, οι βιβλιοθήκες μόνο ως σ υ σ τ η μ α είναι δυνατό να λειτουργήσουν αποδοτικά και να υποστηρίξουν σωστά τις επιστημονικές, εκπαιδευτικές, οικονομικές και άλλες δραστηριότητες της ελληνικής κοινωνίας.

Είναι, βέβαια, αλήθεια ότι το σημερινό νομοθετικό πλαίσιο στην Ελλάδα, αντανάκλαση μιας διαφορετικής και πεπαλαιωμένης αντίληψης για τις βιβλιοθήκες και το ρόλο τους, δεν κάνει καμιά σχετική πρόβλεψη. Είναι, επίσης, αλήθεια ότι η διαμόρφωση ενός νέου ικανοποιητικού νομοθετικού πλαισίου, που θα θεσμοθετεί το πολυπόθητο δίκτυο των ελληνικών βιβλιοθηκών, ούτε εύκολη φαίνεται για το ορατό μέλλον, αλλά και ούτε θα μπορούσε από μόνη της να λύσει το πρόβλημα. Ο χώρος αυτός είναι ίσως εκείνος όπου ο Έλληνας βιβλιοθηκάριος, άσχετα και ανεξάρτητα από την οικονομική ή νομική βοήθεια της Πολιτείας, θα μπορούσε να έχει διαδραματίσει ένα πολύ σημαντικό ρόλο, πράγμα που δυστυχώς δε φαίνεται να έγινε ή, τουλάχιστον, να έγινε σ' όση έκταση ήταν εφικτό και αναγκαίο να γίνει.

Το δεύτερο σκέλος του προβλήματος συνεργασία αφορά τον τρόπο που η ελληνική βιβλιοθήκη εντάσσεται στα πλαίσια της κοινότητας που οφείλει να εξυπηρετήσει. Αφορά πιο συγκεκριμένα τον τρόπο που οι λοιπές κοινωνικές διαδικασίες συνεργάζονται και εξυπηρετούνται από τη βιβλιοθήκη. Και εδώ τα πράγματα είναι περισσότερο από απογοητευτικά. Διατυπώνοντας συνοπτικά την εικόνα που παρουσιάζει σήμερα η βιβλιοθήκη ως παράγοντας εξυπηρέτησης των δραστηριοτήτων της ελληνικής κοινωνίας, θα λέγαμε ότι η βιβλιοθήκη, ως συστατικό στοιχείο διαμόρφωσης αυτών των δραστηριοτήτων είτε α π ο υ σ ι ά ζ ε ι εντελώς είτε, όπου και όταν υπάρχει, αποτελεί στοιχείο καθαρά περιθωριακό.

Συγκεκριμένα:

1. Η εκπαιδευτική διαδικασία στην Ελλάδα έχει στερηθεί, σχεδόν παντελώς, την υποστήριξη των βιβλιοθηκών. Για τη στοιχειώδη και μέση εκπαίδευση δε μπορεί βέβαια να γίνει λόγος, μια και η "σχολική" βιβλιοθήκη απουσιάζει παντελώς, ενώ και στο χώρο της ανώτατης εκπαίδευσης τα πράγματα δεν είναι καθόλου ιδανικά. Αρκεί να αναφερθεί χαρακτηριστικά ότι το Πανεπιστήμιο Αθηνών δεν έχει κεντρική βιβλιοθήκη και ότι, μέχρι πριν από λίγο, δεν υπήρχε καμιά πρόβλεψη για την οργάνωση, λειτουργία και στελέχωση των βιβλιοθηκών των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων. Και στο βαθμό που υπάρχει, λοιπόν, η βιβλιοθήκη της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, αποτελεί, στις περισσότερες περιπτώσεις, μια αδρανή αποθήκη πληροφοριών και όχι ένα δυναμικό στοιχείο καθοριστικής σημασίας στην όλη εκπαιδευτική διαδικασία.
2. Στον ευρύτερο κοινωνικό χώρο η λαϊκή βιβλιοθήκη, με τις διάφορες μορφές της (δημόσια, δημοτική κλπ.) λειτουργεί κυριολεκτικά στο περιθώριο, μια και κανείς δε φαίνεται να ενδιαφέρεται για τη συνδρομή της, ενώ και η ίδια φαίνεται εντελώς αδύναμη να προκαλέσει ένα τέτοιο ενδιαφέρον. Είναι χαρακτηριστικό ότι ποικίλα προγράμματα πολιτιστικού ή επιμορφωτικού χαρακτήρα οργανώνονται και εκτελούνται στη χώρα και σ' όλη αυτή τη διαδικασία η βιβλιοθήκη δεν έχει τον παραμικρό ρόλο.

Η εικόνα που πολύ συνοπτικά δόθηκε με τις παραπάνω αναφορές δείχνει ότι η βιβλιοθήκη στον ελληνικό χώρο δεν αποτελεί ένα πραγματικά ζωντανό κύτταρο του κοινωνικού μηχανισμού. Στο βαθμό που υπάρχει, δεν αποτελεί, στις περισσότερες περιπτώσεις, παρά ένα περιθωριακό θεσμό, χωρίς ουσιαστική συμμετοχή στις κοινωνικές δραστηριότητες. Τα αποτελέσματα, βέβαια, αυτής της κατάστασης είναι γνωστά τόσο σε ό,τι αφορά την ποιότητα και την απόδοση του εκπαιδευτικού μας συστήματος, όσο και σε ό,τι αφορά την αποτελεσματικότητα των ποικίλων πολιτιστικών προγραμμάτων και προσπαθειών που έχουν κατά καιρούς επιχειρηθεί.

Η σύντομη ανάλυση που προηγήθηκε έδειξε ότι οι ελληνικές βιβλιοθήκες αδυνατούν να λειτουργήσουν ως σύστημα, αλλά και να ενταχθούν και να συνεργασθούν σωστά με τα υπόλοιπα παραγωγικά στοιχεία του κοινωνικού μηχανισμού. Αυτό, βέβαια, επηρέασε και επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό αρνητικά την αποδοτικότητα της εκπαιδευτικής διαδικασίας, τής έρευνας και της πολιτιστικής προσπάθειας στον τόπο μας και, ασφαλώς, υπήρξε ένα από τα σημαντικότερα αίτια της γενικότερης δυσπραγίας της σημερινής ελληνικής κοινωνίας.

Τελειώνοντας, αυτό που πρέπει, για άλλη μια φορά, να επισημανθεί εδώ είναι ότι η πραγμάτωση της συνεργασίας μεταξύ των βιβλιοθηκών, αλλά και της συνεργασίας των βιβλιοθηκών με τους λοιπούς κοινωνικούς φορείς είναι κάτι που οι ίδιοι οι βιβλιοθηκάριοι θα μπορούσαν να προωθήσουν σημαντικά. Χωρίς όμως το συντονισμό αυτής της συνεργασίας από την Πολιτεία, και συγκεκριμένα από το ΥΠ.Π.Ε., που πιστεύουμε ότι πρέπει να παίξει αυτό τό ρόλο, η προσπάθεια αυτή δεν είναι δυνατό να ευδοκιμήσει. Και στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθούν οι τεράστιες ευθύνες της Πολιτείας για τη μέχρι τώρα καθυστέρηση στα θέματα των βιβλιοθηκών και κυρίως στο θέμα της νομοθετικής ρύθμισης του δικτύου των ελληνικών βιβλιοθηκών, που θα αποτελούσε καθοριστικό βήμα στην προσπάθεια για ουσιαστική ένταξη και προσφορά της βιβλιοθήκης στις γενικότερες προσπάθειες για την αυτοδύναμη ανάπτυξη της χώρας.

Ο άλλος δρόμος, της τυχαίας και αποσπασματικής επέμβασης στα θέματα των βιβλιοθηκών τρίτων και, γενικά άσχετων και ανεύθυνων φορέων, με την αβασάνιστη, για παράδειγμα, απόφαση της ίδρυσης κάποιων βιβλιοθηκών, μόνο σε κατασπατάληση των ελάχιστων, έτσι κι αλλιώς, πόρων οδηγεί και, βέβαια, όχι μόνο δέ λύνει, αλλά περιπλέκει ακόμη περισσότερο το πρόβλημα. Γιατί, φυσικά, πιο εύκολα στήνεις κάτι σε παρθένο έδαφος, παρά όταν έχεις να αντιμετωπίσεις τα συσσωρευμένα λάθη κάποιων ατυχών πρωτοβουλιών.